



ACI SÜRGÜN ŞİİRLERİYLE HAKKI YÜCEL VE POETİKASI HAKKI YUCEL'S POEMS IN ACI SÜRGÜN AND HIS POETICS

Hüseyin EZİLMEZ*

Öz

Hakkı Yücel (d.1952), 1980'lerin başından itibaren çağdaş Kıbrıs Türk şiirinde adını duyurmuş, kendine özgü şiiri ve yayımladığı tek kitabı *Acı Sürgün* ile Kıbrıs Türk edebiyat tarihinde bir yer edinmiş şairlerimizdendir. Şiir serüvenine "74 Kuşağı" olarak tanımlanan dönemin genç Kıbrıslı Türk şairler grubu ile başlayan Hakkı Yücel, bu grubun şiir anlayışı olan sosyalist gerçekçilikten yola çıkarak savaş karşıtı bir söylem geliştirir. Onun şiirinde Kıbrıslılık, savaş karşıtlığı, hümanizm, anti-emperyalizm, anti-militarizm gibi simgesel öğeler ile Kıbrıs'ta 1974'te yaşanan dram hâkim unsurlar olarak gözüktür. Ayrıca şairin İstanbul günleri ile 1980 askeri darbesi de *Acı Sürgün* şiirleri içinde önemli yer tutan diğer temalarıdır.

Bu makalede, kendi geçmişine duyarlı, barışçı, özgün şiirler yazan ve yayımladığı ilk kitabı *Acı Sürgün* ile dikkatleri üzerine toplayan Kıbrıslı Türk şair Hakkı Yücel'in poetikası ele alınmaya çalışılacaktır. Yücel'in *Acı Sürgün*'ündeki şiirleri tematik ve biçimsel olarak incelenecek, şiirlerinde öne çıkan ana noktalar, örneklerle saptanmaya çalışılacak böylece Kıbrıs Türk şiirindeki yeri ve önemi ortaya konacaktır.

Anahtar kelimeler: Hakkı Yücel, *Acı Sürgün*, Kıbrıs, İstanbul, 74 Kuşağı, Savaş Karşıtlığı.

Abstract

Hakkı Yücel (b.1952), become known since the beginning of 1980's in Turkish Cypriot Poetry, and with his own style and only book *Acı Sürgün*, he found a place in the history of Turkish literature. He started poetry with a group of young Turkish Cypriot poets known as the "Generation of 74" and developed an anti-war discourse, as it was part of the socialist reality which was the view of this group. In his poetry he used symbolic themes such as Cypriotness, anti-war, humanism, anti-imperialism, anti-militarism and the tragedy of 1974 as the main elements. Also, the poet's days in Istanbul and the coup of 1980 are other important themes in *Acı Sürgün* (Bitter Exile).

This article will try to deal with Hakkı Yücel's poetics who hold a sensitivity towards the past, is a peacemaker, writes original poems and attracts attention with his first book *Acı Sürgün*. Yücel's poems in *Acı Sürgün* will be examined with regards to theme and style, the main points of the poems will be underlined and thus his place and value in Turkish Cypriot poetry will be manifested.

Keywords: Hakkı Yücel, *Acı Sürgün*, Cyprus, Istanbul, Generation of 74, Being Anti-war.

Giriş

1952'de Doğu Mesarya'nın İnönü (Sinde) köyünde dünyaya gelen Hakkı Yücel, çağdaş Kıbrıs Türk şiirinin önemli bir ismidir. Öğretmen olan babasının görevi sebebiyle çocukluk ve ilk gençlik yılları Kaleburnu, Larnaka ve Lefkoşa gibi köy ve kentlerde geçer. Lefkoşa Türk Lisesi'ndeki ortaöğreniminin ardından, 1970 senesinde tıp alanında yüksek tahsil yapmak üzere İstanbul'a yerleşir. Burada İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirerek göz hekimliği ihtisası yapar. 1970-2002 arasını çoğunlukla İstanbul'da geçiren şair, bir müddet Kanada ve İngiltere'de de bulunur. 2002'de Kıbrıs'a dönüş yapan Yücel, bugünlerde şiirden çok, gazete ve dergilerde yayımladığı düzyazılarıyla dikkat çekmektedir.

Şairin 1986 yılında neşrettiği *Acı Sürgün* adlı şiir kitabı basılan tek eseridir. Şiirleri ile kültür-sanat, düşünce ve politik yazı ve söyleşilerini yayımladığı pek çok gazete ve dergi arasında *Sanat Emeği* (İstanbul), *Karanfil* (Kıbrıs), *Yasemin* (Kıbrıs), *Pygmalion* (Kıbrıs), *Adam Sanat* (İstanbul), *Varlık* (İstanbul), *Hürriyet Gösteri* (İstanbul), *Sonbahar* (İstanbul), *Yenidüzen* (Kıbrıs), *Toplum Postası* (İngiltere), *Öteki-siz* (İstanbul), *İnsan-zaman-mekan* (Kıbrıs), *Gaile* (Kıbrıs), *Uçsuz* (Kıbrıs), *Bakırdan* (Kıbrıs, e-dergi), *Kıbrıs Postası* (Kıbrıs, e-gazete) ilk akla gelenlerdir.

Şiir yazmaya birçok sanatçı gibi erken yaşlarda, lise yıllarında başlayan Hakkı Yücel'in adını duyurması İstanbul günlerine rastlar. Henüz 20'li yaşlarının başında bir üniversite öğrencisiyken, İstanbul'da sol hareket içinde yer alması, dönemin diğer Kıbrıslı genç şairleri Mehmet Yaşın, Neşe Yaşın ve Âşık Mene (sonradan sadece ressam kimliğini benimser) ile bu hareketin yayın organı *Sanat Emeği*'nde şiirlerinin çıkmasıyla, uzun sanat yürüyüşünün ilk adımlarını atar. Böylece 70'lerin sonlarından itibaren günümüze kadar 40 yılı aşkın bir süredir üretmeye devam eden; çıkışını 74 Kuşağı ile yapıp zamanla

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı.



kendine ait özgün bir şiir ortaya koyan Yücel, edebiyat tarihimizdeki köşe taşlarından biri olarak, haklı yerini çoktan almıştır.

1. Şiirimizdeki Yeri - Önemi ve Eserleri

Hakkı Yücel, 74 Kuşağı ile toplumcu geleneğin şiir birikimlerinden beslenerek kendine özgü şiirine ulaşmış, dizeleri ve imge dünyası güçlü bir şairdir. Onun şiirinin ana izleği "Kıbrıslı Türk" kimliğidir. Araştırmacı Metin Turan (1999, 190), Hakkı Yücel'i "kendi şiirsel damarını yakalamış şairler arasında" gösterirken; Mehmet Yaşın (1994, 60), "Ahmet Haşım - Nâzım Hikmet - Attilâ İlhan'dan hareket eden Hakkı Yücel geçmişin kültüründen esinlenen yoğun imgesel çağrışımlara, dize dize şiir işçiliğine önem verir" dediği Yücel için kanaatini şöyle özetler: "İmge dünyası zengin, titiz ve okundukça kendini çoğaltan şiirler yazdı" (Yaşın, 1994, 329). Edebiyat tarihçiliğimizin duayen ismi Harid Fedai ise, "kendi kültürel geçmişine duyarlı, araştırmacı yaklaşımı olan; insanlı, barışçı, özgün bir şiir yaratmaya hevesli, genç kuşağın şairlerinden biri de Hakkı Yücel'dir" (1997, 209) şeklinde bir değerlendirme yapar.

Temmuz 1974 tarihi, Kıbrıs Türk toplumunun siyasî, sosyal ve kültürel hayatında büyük bir değişimi, yeni bir dönemi ifade ederken edebiyatımızda da 74 Kuşağı'nı ortaya çıkarır. 74 Kuşağı, Kıbrıs Türk şiirinde bir akımdan ziyade, eserlerinde bazı ortak duygu, düşünce ve temleri dile getiren Mehmet Yaşın (d. 1958), Neşe Yaşın (d. 1959) ve Hakkı Yücel (d. 1952) gibi dönemin genç şairlerini nitelendiren bir şiir hareketidir. Adları zikredilen bu isimler, 1979'dan itibaren ilk ürünleriyle edebiyatımızda görüldükleri zaman şiirimizde bir yol ayrımı yaratırlar. Çünkü onların şiiri, kendilerinden önceki milliyetçi şiir geleneğini tümenden reddederek radikal karşıt bir söylemle yeni bir şiir kurar (Ezilmez, 2018, 384). Şair-öykücü Mehmet Kansu, 74 Kuşağı şairlerinin önceki dönemden ayrılan yönlerini şöyle sıralar:

a- Yeni şairler, kendilerini Kemalist İdeoloji ve Türk ulusal kimliği ile açıklamaktan vazgeçerler.

b- "Anavatan" olarak Türkiye'den değil Kıbrıs'tan söz ederler.

c- Kıbrıs'ın Elen, Latin-Levanten, Osmanlı kültür ve şiirine yönelirler.

ç- Adeta savaştan ve milliyetçilikten intikam alınır.

d- Kendi kimliklerini "Türk" olarak değil ama "KıbrıslıTürk", şiirlerini de "KıbrıslıTürk Şiiri" olarak tanımlarlar.

e- Şiire artık Kıbrıs tarih ve kültürünü çağrıştıran sözcükler girmeye başlar" (Kansu, 1999, 182-183).

Hakkı Yücel'in de mensubu olduğu 74 Kuşağı'nın (Mehmet Yaşın, 1994, 60; Yazıcı, 2000, 417; Naldöven, 2005, 9; Neşe Yaşın, 2005, 17; Yılmaz ve Okumuş, 1992, 136; Serdar, 2000, 126; Kıbrıs Türk Edebiyatı/Başlangıçtan Bugüne, 1989, 218; Kıbrıs Türk Edebiyatı II. Kitap, 2006, 124, 131) Kıbrıs-Türkiye ilişkilerini sorgulamak gibi radikal bir söylemden hareket ederek poetik bir birikimle yeni bir şiir meydana getirmesinde yetişmeleriyle ilgili benzerlikler söz konusudur. Öncelikle bu şairler 1950'li yıllarda doğmuş, Türk ve Rum toplumları arasındaki çatışmaların başladığı 60'lı yıllarda çocukluk, 74 savaşında ise ilk gençliklerini yaşamış; aynı acı ve trajedilere tanıklık etmişlerdir. Yüksek tahsil için gittikleri Türkiye'de ise dönemin siyasî ve sosyal olaylarından etkilenmiş, sol ideolojiyle beslenmiş ve hem Türk hem de dünya şiirini yakından takip ederek kendilerini yetiştirmişlerdir (Ezilmez, 2018, 385). Ancak edebiyat tarihçisi Harid Fedai, Kıbrıs Türk edebiyatını incelediği bir yazısında 74 Kuşağı'nın ortak görüşlere sahip bir hareket olmadığını, bilhassa Hakkı Yücel'in Neşe Yaşın ve Mehmet Yaşın'dan ayrı düşünülmesi gerektiğini iddia eder: "1974 Kuşağı yakıştırmasıyla bir bütün halinde görülmek istendiği bu şairlerin tek benzer yanları, bizce, yaşıt olmalarından öteye geçmez. Hakkı Yücel'in şiiri bu inancımızı daha da pekiştirmektedir" (Fedai, 1997, 209).

Hakkı Yücel'in şiirine şairanelik ve orijinal imgeler hâkimdir; ama onun şiirleri aynı zamanda bir şeyi bildirmek, bazı dertleri eşelemek için yazılır ki bunların başında Kıbrıs'taki savaş gelir. 74 Kuşağı'nın ana izleği olan bu tem, beraberinde savaş karşıtı bir söylemi geliştirir. Antiemperyalist, antimilitarist, toplumsal gerçekçi, lirik-romantik ve modern sanata ait birçok yapı unsurları ile iç içe geçmiş olan *Acı Sürgün*'deki şiirler, ana temleriyle 74 Kuşağı'nın izinde; fakat bir o kadar da ferdî/bireyci bir sanat anlayışının ürünleridir.

Acı Sürgün (1986): Şairin basılmış tek şiir kitabıdır.¹ *Sanat Emeği* (1979) ve *Karanfil* (1981) dergilerindeki şiirleriyle ilk çıkışını yapan ve Kıbrıs Türk şiirinde yeni bir geleneği başlatan şairlerden biri olan Yücel, *Acı Sürgün* ile edebiyat tarihimizdeki yerini perçinler. *Acı Sürgün*'de bazıları oldukça uzun (*Akan Su, Yaralı Toprak ve Onlar*), bazıları da başlık kullanılmaksızın bir, iki, üç, dört... şeklinde numaralandırılmak suretiyle (ki bu şiirlerin yekûnu 20'dir) kaleme alınmış 63 şiir yer alır. Kitaptaki başlıklı şiirlerin adları şöyledir: *Akan Su, Aşkın Seher Yeli, Giden Geminin Ardından, Karşı Kıynın Sesi, Kanayan Atlas, Bize Ne Kalır, Kurban, İlk Olan ve Unutulan, Kızım'a, Bir No'lu Hücre, Makamsız Şarkılar, Kendime İlahiler, Bilge Bir Yıldız*,

¹ Hakkı Yücel (1986). *Acı Sürgün*. Lefkoşa: Yasemin Yayınları, 90 s.



Aykırı, Karanfil, Yeniden Başlamak, Karşı Pencerede, Şiir ve Yaşamak, Sabah ve Ölü'nün Adı, Adı Saklı, Unutmadım, Kış Şiiri, Beşinci Koğuştan, Yaşamak Zordur, Geline Düzenleme, Alnındaki, Hasretindir, Bu Gelen Sabah, Bağışla Beni, Virra, Kavuşmanın Şiiri, Soru, Bitimsiz Aşk Defteri, Lapta Kıyısında, Yaşanmış Bir Gece Resmi, Bir Şarkıyı Dinlerken, Yaseminler, Selvoiler, Akdeniz Martıları, Ağustos Böcekleri, Yaralı Toprak ve Onlar, Dost, Eski Bir Savaşçının Not Defterinden.

Acı Sürgün'de Hakkı Yücel, çocukluk, gençlik-öğrencilik yıllarının Kıbrıs ve İstanbul'unu dizelere döker. Yaşanmış aşklar, anılar, tatlı ve acı hatıralar, savaşın yürekte ve bilinçaltında bıraktığı izler, barış özlemi ve 12 Eylül 1980 darbesinin yol açtığı ikinci travma bu şiirlerde işlenen belli başlı temalardır. Acı Sürgün'deki şiirleri değerlendirmiş olan araştırmacı-yazar Ali Nesim, ulaştığı hükmü şöyle özetler: "Acı Sürgün (1986) adını verdiği şiir kitabında Hakkı Yücel toplumdaki etkilenmiş ve de topluma dönük şair olmanın en belirgin tipini ortaya koyuyor. Kıbrıs Türkünün tarihi ve kültürü onun kişiliğinde evrensel duyuş ve düşünüşle yeniden yoğrulmuştur. Bu nedenle şiirlerinde ortaya koyduğu sadece kendisi değil toplumun oluşun benliğidir" (Nesim, 1986, 163).

Hakkı Yücel Acı Sürgün'den sonra yazdığı şiirlerini herhangi bir kitapta toplamaz. Günümüzde daha çok siyasî ve kültürel sorunlarla ilgili düşünce yazılarına ağırlık veren sanatçı, bazı dergi ve antolojilerde kaleme aldığı yeni şiirleriyle, nadir de olsa görünür. Yücel'in son şiirlerinde 74 Kuşağı'nın izleklerinden ziyade kendi şiir yolunu çizmiş özgün bir şair olarak "aşk" duygusunu çok yoğun işlediği söylenebilir. Şairin tespit edebildiği son dönem şiirleri arasında Babil Kule (2005, Öteki-siz dergisinde); Günümüz Kıbrıslı Türk Şiirinden 20 Şair (2008) adlı Fikret Demirağ'ın hazırladığı antolojide çıkan şiirleri Üç Tarz-ı Hayat, Çocukluğumuza Doğru, Gittiğim Yer ve Boşluk; An'ın Şiirleri başlığı altında yayımlanan On ve On Bir alt başlıklı şiirler (2017, İnsan-zaman-mekân dergisinde); Tamer Öncül'ün hazırladığı Aşk Şiirleri Antolojisi'nde (2018) yer verilen An'ın Şiirleri başlıklı On Dört ve On Yedi alt başlıklı metinler (ki bunlar düzyazı şiir örneğidir) sayılabilir.

2. Dünya Görüşü – Şiir Anlayışı ve Şiirindeki Renkler

Hakkı Yücel, siyasî ve sosyal görüş bakımından Marksist ve sosyalisttir. Şairin İstanbul'daki öğrencilik yılları, bu ideolojinin ateşli bir savunucusu olduğu ve bunun için de acı bedeller ödediği mücadelelerle geçer: "(...) K. Marx'ın "dünyayı anlamaya çalışmakla yetinmek değil, aynı zamanda onu değiştirmeye çalışmak gerekir" diye temellendirdiği düşünce mantığını, çaresiz bir ülkenin kafası karışık bir genci olarak büyük bir coşkuyla benimsiyorum... Lenin'e bu değişimin ilk büyük mimarı olarak inanılmaz saygı duyuyorum... Aynı anda içimde eşitlik, adalet ve barış gibi değerler ve hepsinden öte sosyalizm bir ideoloji ve düşünce olarak yer ediyor... Kıbrıs'ı artık yeni bir ideolojinin penceresinden, farklı neden-sonuç ilişkileri ve farklı bağlamlar düzeyinde okumaya ve değerlendirmeye başlıyorum" (Yücel, 15 Şubat 2004, www.kibrispostasi.com).

Hakkı Yücel, sanat-edebiyat-şiir ve dil hakkındaki görüşlerini çeşitli yazılarında ve kendisiyle yapılan söyleşilerde açık yüreklilikle ifade eder. Hakkı Yücel şiirin bir dil ve işçilik sanatı olduğunu düşünür; bu sebeple iyi şiire ulaşabilmek adına titiz davranıp az üretir: "Acı Sürgün'ün bir ilk kitap olmasındaki sorunları bir yana devamının gelmemesi, şiirin kendisini Hakkı Yücel'e kolay teslim etmediğinin göstergesi. O zaman şu söylenebilir: Acı Sürgün'ü yazan Hakkı Yücel'den bugünkü Hakkı Yücel'e, şiire dair kalan, daha çok bir hayal kırıklığı. Öyle, çünkü şairin sahiciliği, başlangıç evet ama asıl sonraki yolculuğunda seyir defterinde ortaya koyduklarıyla açığa çıkıyor. Bu durumda itiraf etmem gerekir ki, bugün kendi adıma o ilk kitaptan şimdiki zamana kadar geçen süreyi kapsayan kendi şiir seyir defterimin sayfalarını karıştırdığımda, orada az da olsa hâlâ şiir yazan kendimi görüyorum ama onun ne kadar şiir olduğu konusunda şüphelerim var. En azından şunu biliyorum: Şiir yazmanın heyecanı ve coşkusu, şiir üzerine düşünmenin, sorular sormanın ve yanıtlar aramanın sert duvarına çarpınca, ya da şiirin evvel emirde "dil içinde bir başka dil yaratmak" olduğu gerçeğine toslayınca, altında kalan çok oluyor. has şiir ve şair buradan öteye geçebilenler bana göre. O şiirin ve şairin keskin tarifini yapmak zor; çok şeyler söylenebilir ama burada kendi adıma şiirin "dil içinde başka dil" olduğuna bir kez daha vurgu yapmakla yetineyim" (Yücel, 2018, 53).

Hakkı Yücel'e göre iyi bir şiir üreten hakiki bir şairin, şiirin "dil içinde başka dil" olduğu gerçeğini bilmesi gerekir: "(...) Şüphesiz salt dil oyunlarından ibaret bir şiir değil burada kastettiğim; sözcüklere çoğul anlamlar kazandıran, imgelerle buluşturan, sesini, ritmini yakalayan, estetiğini yaratan bir dil. En sıradan insan olma hallerimizden, daha karmaşık varoluşsal sorunlarımıza varana kadar karşılığı olan bir dil. Şiiri de şairi de çoğullaştıran ufukları geniş bir yolculuk bu. Şairin sahiciliği de en başta bu yolculukta o dili ne oranda yaratabildiği ve kendisine ait kılmasında gizli. Hülasa yükü ağır ve ince bir iş" (Yücel, 2018, 53-54).

Yücel, "dil ile kimlik" ilişkisine dair görüşlerini de şöyle zikreder: "Dil kimliğin en önemli bileşenlerindedir. Wittgenstein "dilimin sınırları dünyamın sınırlarıdır" der. O sınırların genişliği ve zenginliği dünyamızın genişliği ve zenginliğiyle doğru orantılı. Dilin ideolojik kuşatma altında olduğu, buradan anlam ve işlev kazandığı, bu bağlamda egemen ideolojinin gücünü her alanda dil üzerinden icra ettiği bir vakıa. Dil mutlakaştırılmış



ideolojik kuşatmaya teslim olduğu oranda, kapsamı da, kendini ifade etme potansiyeli de bu kuşatmanın mahiyeti tarafından belirlenir; o sınırlar içinde, hayatın her alanında oradan anlam ve işlev kazanır. Bu son kertede dilin otoriterleşmesi, daralması, sığlaşmasıdır. Dil bu olunca kimlik de ona denk düşer. Wittgenstein'dan değiştirerek ödünç alıp söylersek dilimizin sınırları, kimliğimizin sınırları olur" (Yücel, 2018, 56).

Şairin, kendisinin de sanat hayatına başladığı dönemde mensubu olduğu 74 Kuşağı hakkındaki düşünceleri ise şöyle: "(...) Dönemin koşullarının kaçınılmaz olarak etkilediği, ortak duyarlılıkların bir araya getirdiği, şiir olarak varoluşsal bir arayışın ifadesiydi 74 Kuşağı. Fazla mı iddialı bir tespit olur, kendince ontolojik ve epistemolojik bir çabaydı. Başlangıçta ideolojik karakterinin ağır basması, üzerine gençlik heyecanları ve tutkuları da eklenince, kendini tanımlamada sert ve aşırı tavırlar sergilenmesine yol açmış olabilir; ancak günahları ve sevaplarıyla ortaya koydukları çalışmalarıyla ülkede şiir/kültür eksenli bir tartışma ortamı yarattıkları ve buna katkıda buldukları da herhalde inkâr edilemez. Tarihselleştiği oranda yaşayan her şeyin değişime dönüşüme uğraması gibi 74 Kuşağı şairleri de bundan nasibini almıştır kuşkusuz. Onları şair olarak sahici kılan da bu. Örneğin bu kuşağa mensup Mehmet Yaşın, o aidiyetle anılmaktan çok daha ötede, şiirde minör edebiyatı örneği olacak kertede özgün bir şairdir artık. Bir diğer 74 Kuşağı Neşe Yaşın ise kendi şiir serüveninin basamaklarını çıkmayı sürdürüyor" (Yücel, 2018, 54).

2.1. Şiirin Özellikleri: Hakkı Yücel'in şiirindeki göze çarpan ilk özelliklerden birisi, büyük harf ve noktalama işaretlerinin bulunmamasıdır. Bu özellik, hiçbir şiirinde, dize başlarında bile büyük harf kullanmayan Attila İlhan'ı hemen akla getirir. *Acı Sürgün'*de yer alan toplam 63 adet şiirin tamamında, başlıkları da dâhil olmak üzere, büyük harf ve birkaç istisna dışında hiçbir noktalama işareti kullanılmaz.² Edebiyat tarihçisi Mehmet Kaplan (1996: 250), "modern şairlerden çoğu daha ilk karşılaşmada okuyucuyu çarpan bu nevi oyunlardan hoşlanırlar" diyerek, sanatçıların bu uygulamalarına dikkati çeker ve bunun altında yatan sebepleri şöyle izah eder:

"(...) Bu dış görünüşün arkasında bazı düşünce ve maksatlar da gizlidir. Birinci Dünya Savaşı esnasında harbin abesliğine karşı isyan eden bazı sanatkarlar, nihilist dünya görüşlerinin de tesiriyle eskiden kalma ne varsa yıkmayı, bozmayı ve ortadan kaldırmayı gaye edinmişlerdir. İlk defa Fransız şairi Guillaume Apollinaire şiirlerinde imlâ işaretlerini kaldırdı ve dış şekil üzerinde oynadı. Dadaizm, fütürizm ve sürrealizm cereyanları bütün sanat dallarında olduğu gibi edebiyat sahasına da o zamana kadar görülmedik teknik yenilikler getirdi. Burjuva nizamını yıkmak isteyen Marksistler de bunlardan bazılarını kullandılar. Fakat buna aldanmamalıdır. Marksizm, edebiyat sahasında kendi ideolojisine en uygun olan toplumsal gerçekçiliği benimsemiştir. Komünist Rusya'nın davranışından da anlaşılacağı üzere, o, modern sanatçıların çeşitli düşüncelerle girişmiş oldukları yenilik hareketlerine karşıdır. Demirperde'ye dahil olmayan memleketlerdeki Marksistler, modern sanat cereyanlarına uymak için kendi doktrinlerine tamamiyle zıt olan sanatkarların yarattıkları ifade şekillerinden de faydalanmışlardır. Modern şiirde en büyük yenilikleri yapan Ezra Pound siyasî inançları bakımından faşist, T.S. Eliot dinci ve gelenekçidir. Marksist şairlerin çoğu şekil ve üslûba ait birçok özellikleri onlardan almışlardır. Bilhassa bizdeki Marksistler, esas itibarıyla XIX. yüzyıldan kalma sığ gerçekçilikten kurtulmak için şiirlerine modern bir görüntü vermeye çalışmışlardır. Avrupalı şiir cereyanlarının şekle has yenilikleri onlar sayesinde Türkçeye girmiştir. Birbirinden farklı unsurları bir araya getiren bu nevi şiirler, dış görünüşleri bakımından modern bir tesir uyandırmakla beraber, kendi içlerinde pek insicamlı değillerdir. Toplumsal gerçekçiliğin Türkiye'de en tanınmış temsilcilerinden biri olan Attilâ İlhan'ın şiirleri bu bakımdan dikkate şâyândır. Onun eserlerinde toplumsal gerçekçilik ile aşırı romantizm ve modern sanata ait birçok unsurlar birbirine karışır. Denilebilir ki, o, orijinalitesini ve bazı gençler üzerindeki tesirini bu karışıma borçludur" (Kaplan, 1996, 250-251).

Hakkı Yücel'in şiirlerinde belirli bir ölçü söz konusu değildir. Onun şiirleri serbest nazımdan faydalanılarak yazılmıştır. Şiirlerindeki ses akışı ve ritmi sağlayan en önemli unsur vurgu ve tonlamadır. Ancak zaman zaman düzensiz bir biçimde kafiyelerin ve ek benzerliklerine dayalı rediflerin de kullanıldığı olur. Yücel'in şiiri biçim açısından çeşitlilik arz eder. Dize kümelenişleri (nazım birimi) dörtlük, beşlik, altılık, sekizlik gibi düzenli birimlerle oluşturulduğu gibi, dize sayıları birbirinden farklı bentlerden kurulan şiirleri daha çoktur. Bunların yanı sıra dizeleri basamak hâlinde sıralanmış şiirleri ile düzyazı şiir (mensur şiir) örnekleri de vardır.

*Acı Sürgün'*deki şiirlerin yapısına birim ve nazım biçimi özellikleri açısından bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılır: Kitaptaki 14 şiir dörtlülle yazılmıştır: *Kanayan Atlas* (4 dörtlük), *Kurban* (4 dörtlük), *Kızım'a* (2 dörtlük), *Aykırı* (2 dörtlük), *Karanfil* (6 dörtlük), *Adı Saklı* (2 dörtlük), *Kış Şiiri* (3 dörtlük), *Geline Düzenleme* (3 dörtlük), *Ağustos Böcekleri* (7 dörtlük), *On Altı* (4 dörtlük), *Yirmi* (5 dörtlük), *Aşkların Seher Yeli* (1 dörtlük), *Eski Bir Savaşçının Not Defteri* (1 dörtlük), *Soru* (4 dörtlük, 1 dize); beşlik: *Karşı Kıyının Sesi* (5 beşlik, 1 dize), *Makamsız Şarkılar* (5 beşlik), *Kendime İlahiler* (4 beşlik), *Bilge Bir Yıldız* (3 beşlik); altılık: *Selviler* (4 altılık), *Dost* (2 altılık), *Dokuz* (1 altılık), *On Sekiz* (1 altılık, 1 dize), *On Dokuz* (1 altılık); sekizlik: *Hasretindir*

² Metin içinde şairden yaptığım alıntılarda kendisinin dil ve üslup tarzını yansıtan orijinal imlasına sadık kaldım. Ancak bunların dışında, şiirlerinin adlarını zikrederken Türk dilinin yazım ve noktalama kuralları ne ise ona uydum.



(2 sekizlik). Buna göre kitaptaki düzenli nazım biçimlerinden 14'ü dördlük, 4'ü beşlik, 5'i altılık ve 1 şiir de sekizlik birimler hâlinde yazılmıştır. Düzenli birimlerden başka *Acı Sürgün* şiirlerinin yarıdan fazlası düzenli olmayan nazım biçimleriyle kaleme alınır. Bunlar çeşitli sayılarda dizelerden meydana gelmiş bentlerin ya da kıtaların, herhangi bir kurala-sıraya bağlı kalmaksızın şairin isteğine göre düzenlenmesinden doğan biçimlerdir. Bunlarda şiir, kimi zaman bentlere dahi bölünmeyip, tek bir bent hâlinde kurulur. Kitaptaki bu neviden şiirlerin yekûnu 35'tir. Hakkı Yücel, düzensiz birimlerden oluşan nazım şekilleriyle uzun/büyük şiirler de yazar. Söz gelimi kitabın ilk şiiri olan *Akan Su* (s. 6-10), farklı satılarda dizelerden oluşmuş 12 bentlik bir yapıya sahiptir (toplam dize sayısı 123'tür). Başka bir büyük şiir de *Yaralı Toprak ve Onlar* (s. 64-67) adını taşır. Bu da farklı sayıda dizelerden meydana gelmiş 14 bentle kurulmuştur (dizelerinin sayısı 122'dir).

Hakkı Yücel'in şiirindeki bir başka biçimsel uygulama da vurgulamak istediği sözcükleri yer yer dize yapmasıdır. Bu tek veya birkaç kelimelik dizelerle, hem anlatmak istediği duyguya okuyucunun dikkatini çeker hem de şiire akıcılık kazandırır. Yücel, tek kelimelik dizeleri bentler içinde kullandığı gibi, tek ya da birkaç kelimelik dizelerle bütün bir şiiri de basamak biçiminde kurar. Örneğin *Beşinci Koğuştan* (s.39) başlıklı şiiri, basamak şeklindeki dizelerden müteşekkildir. Dizelerin basamak/merdiven biçiminde yerleştirilmesi Nâzım Hikmet'in Türk şiirine kazandırdığı biçimsel bir yeniliktir. Bu yenilik, Nâzım Hikmet'ten sonra da kullanılmış, özellikle toplumcu-gerçekçi şairlerin en sevdiği biçimlerden biri olmuştur. Günümüzün çağdaş şiirinde uzunlu-kısalı basamak dizeler, serbest nazımın önemli bir biçim-şekil uygulaması olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Yücel'in şiirinde görülen bir başka form, öykü ile şiir arasında bir tür sayılan "düzyazı şiir / mensur şiir" dir. Düzyazı şiirde, şiirin cümle yapısı ve ahengi korunur; duygu, düşünce ve hayaller kısa cümlelerle ve yoğun bir üslupla anlatılır. Ancak burada söz ettiğim düzyazı şiir, XIX. yüzyıl Türk şiirindeki klasik mensur şiir değildir. Türk edebiyatına Fransız şiirinden giren bu tür, Servet-i Fünûn'da Halit Ziya ve Mehmet Rauf'la, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan dönemde ise Halide Edip ve Yakup Kadri'yle en zirve örneklerini verip ömrünü tamamlar. Hakkı Yücel, *Acı Sürgün*'de iki düzyazı şiir yayımlar. Bunlar kitabın "Eski Bir Savaşının Not Defterinden" adlı bölümünde başlıksız olarak çıkan, "bir" (s. 70) ve "on bir" (s.81) diye numaralandırılan metinlerdir. Ayrıca Yücel'in 2018'de yayımlanan son şiirlerinin de bu tarzda kaleme alındığını belirtmek gerekir. *Aşk Şiirleri Antolojisi*'nde *An'ın Şiirleri* başlıklı "on dört" (s. 37) ve "on yedi" (s. 37) numaralı metinler, anlatı türünde düzyazı-şiir olarak düzenlenmiştir.

2.2. Muhteva (İçerik): Hakkı Yücel'in şiirindeki konu, tema, duygu, hayal ve imajlar (imge) birkaç başlık altında incelenebilir: a- 74 Kuşağı izlekleri olan savaş karşıtı söylem, acı hatıralar-travmatik hayatlar, göç olgusu ve barış-kardeşlik-dostluk vurgusu. b- Kıbrıs-Kıbrıslılık ve Akdeniz. Bu bağlamda şiirindeki su ve renk imgeleri, çiçekler ve aşk teması. c- İstanbul teması ve 12 Eylül'ün acıları-hatıraları Yücel'in şiirinin renkleri olarak *Acı Sürgün*'de terennüm eder.

2.2.1. 74 Kuşağı İzlekleri: Çatışma ve savaşlar toplumların yok olmasına, pek çok günahsız insanın ölmesine, sakat kalmasına, çok büyük maddî ve manevî kayıplara sebep olan düzeltilmesi imkânsız yanlışlardır. Sosyal bir olgu olan savaş yalnızca tarih bilimine değil, edebiyat sanatına da malzeme teşkil eder. Kıbrıs Türk şiirindeki savaş karşıtı söylem "74 Kuşağı" şairleri ile özdeşleştirilir (Ezilmez, 2018, 386, 388). 74 Kuşağı'nın belleği Kıbrıs'ta yaşananlar sebebiyle korku, acı ve hayal kırıklığıyla doludur. Hakkı Yücel de bu şairlerden biridir. *Akan Su* şiirinde, yüksek tahsil için gittiği İstanbul'dan Kıbrıs'a seslenen şair, "öncesinde sen varsın bu hatıranın ey sancılı ada" diyerek, çocuk ruhunda derin izler bırakan savaşı ve acılı geçmişi hatırlar (Ezilmez, 2018, 389):

"öylece durdum umutların acılı haritasında / gözlerimden geçti hüznün mevsimsiz bulutları / yüreğim titredi yalnız dolunayda / çocuktum uzak bir köyden koştum / alfabenin ilk sayfasına / yürüdüm çocuktum güldüm / koştum büyüdüm düştüm / silah sesi duydum onbir yaşımda / günler geçti uzun çığığında bir uçurtmanın / mavi bir dünya silindi sessizce ilik gözyaşlarımda / bir tek o geceleri unutmadım / her patlayan silahtan sonra uyumak / anamla babam arasında o yer yatağında" (Yücel, 1986, 6).

Akan Su şiiri sosyal bir mana taşımakla birlikte, esas itibarıyla bir "ben" şiiridir. Yücel burada doğrudan doğruya kendi kendisini tasvir eder. Çoğu tek bir cümleden ibaret olan dizeleri kendi tavır, hareket ve duygularını belirten birinci şahıs ekleriyle sona erer: "çocuktum uzak bir köyden koştum / (...) / yürüdüm çocuktum güldüm / koştum büyüdüm düştüm / silah sesi duydum onbir yaşımda (...)" Ancak şiirin ikinci bölümünde artık "ben" değil, "biz" bahis konusudur. Buradaki "biz"le kastedilen Kıbrıs Türk toplumu ve onun yaşadıklarıdır: "(...) altmışlı yılların o gelmeyen baharında / kalakaldık ölümlerle yaşam arasında / kimimiz öldük kimimiz kaldık / (...) / hep böyle yaşadık / varla yok arası bir çizgi / ölümlerle yangın arası bir isyan / kalmakla gitmek arası bir kader / hep böyle büyüdük (...)" (Yücel, 1986, 7). Şiirde mekân tasviri geniş yer tutarken zaman ve mekânda atlamalar göze çarpar. Şiirin başında doğduğu ada olan Kıbrıs'ta, daha çocuk yaşında savaşla



tanıştığını, savaş korkusu yaşadığını söyleyen şair, daha sonra İstanbul'u anlatır ve burada yeniden "biz" den "ben" e döner. Bu şiirinde içe dönük bir tavır takınan Yücel, kendi duygu ve hayallerini tasvire önem verir.

Yaralı Toprak ve Onlar başlıklı şiiri, 74 Kuşağı'nın savaş karşıtı protest söyleminin tipik bir örneğidir. Burada Barış Harekâtı'nı kasteden "ey fitili çekilmiş sarı temmuz" (Yücel, 1986: 64) ibaresi, 74 Kuşağı'nın öteki şairlerinde de benzerlerine rastlanan ortak imgelerden biridir. Bu tarz imgeler *Acı Sürgün'*deki pek çok şiirde tekrar eder: "ve bırak imgeni / kanlı gecelerin / kurşunla büyüyen matemine" (s. 14), "ben sen ve o / hangi kurbanın resmi / ki adı yazılsa / kanla kurar tarih sahnesini" (s. 17), "gömütleri çok ölüleri kefensiz ülkede" (s. 42), "dalgaları kanlı bir dünyayı taşıyan deniz" (s. 42), "senin alnındaki kan / (...) / umutların varılmaz coğrafyası" (s. 44), "bu toprak / gözyaşı ve kan bereketi / bu ağaç isimsiz ölülerin gölgesi" (s. 46), "günaydın dünya, acılarımızın kanlı coğrafyası" (s.70), "kısa sürdü şarkılar / heceleri yalan birer isyan olan / dikenli teller ve sınırlar ötesinde" (s. 71), "bu dinmeyen savaş gemisinde" (s.72), "küçük uydusuyuz savaş rüzgârlarının" (s. 73), "bu sonu karanlık savaş günlerinde" (s. 76), "şimdi bütün enlem ve boylamlar aynı gözyaşı denizinin kanlı şafak vaktinde" (s. 81), "söndü talih yıldızım / her askerın bir yıldızı vardır gecesinde" (s.83). Verilen bu örneklerin sayısını çok daha artırmak mümkündür. Hakkı Yücel'in şiirindeki bu neviden kelime, imge ve dizeler 74 Kuşağı'nın protest söylemini zenginleştiren o dönemin orijinal ve yeni ifadeleridir. Bunlar 80'li ve 90'lı yıllar boyunca çok kullanılmış, Kıbrıs Türk şiirinde âdeta moda bir üslup yaratmıştır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki 74 Kuşağı'nın günümüzdeki takipçilerinin şiirinde, sanırım bunlar artık birer klişeden öteye gitmemektedir. Hakkı Yücel'in *Acı Sürgün'*ü yayımladığı yıllarda oldukça ses getiren, dikkat çeken bu yeni imge dünyasının benim için "berceste mısra" değerindeki "her asker bir cesedin toprağında açan çiçektir" (Yücel, 1986, 85) dizesiyle, bu bahsi kapatıyorum.

Hakkı Yücel, savaşın getirdiği en acı gerçeklerden biri olan ölümü, başlıksız olarak yayımladığı şu dizelerinde apaçık ifade eder:

"bir ölü getirdiler / alnında taşıyordu güneşi / bakışları üşüyordu / acısı donmuştu gözbebeklerinde / olağan bir öğle vakti / - temmuzu çağıran bir yaz, teri avuçlarımızda / korkusu uçulanmış dudaklarımızda - / saçları sırlıklamı / yaşayan bir şey vardı cesedinde / sanki yüreklerimiz avuçlarındaydı " (Yücel, 1986, 78).

74 Kuşağı'nın şiirinde karşılık bulan temalardan biri de "bölünmüş Kıbrıs" ve "ortak vatan" fikridir. Bu söylemin ilk edebî ürününü Neşe Yaşın, *Sümbül ile Nergis'*teki (1979) şiirleriyle vermişti (Ezilmeyiz, 2018: 400). Yaşın'ın *Hangi Yarısını* adlı kültleşmiş küçük bir şiiri, bölünmüş Kıbrıs ve ortak vatan fikrinin âdeta gayri resmi marşı olarak kabul edilir. *Acı Sürgün'*de de savaş karşıtı söylemle bölünmüş ada ve halkların, birbirini öldüren tarafların yaşadıklarına dikkat çekilmekte, savaşın ve bölünmenin anlamsızlığı sorgulanmaktadır:

"bizi kim anlar / ikiye bölündüğünü günlerimizin / savaşmak ve dostluk etmek diye / yarım gün kurşun yağdırdığımızı birbirimize / diğer yarısında yaralarımızı sardığımızı / nefret etmek zorunda olduğumuzu birbirimizden / ama çokça seviştığımızı yine de / (...) / yaşamak güzelmiş ve kutsalmiş / barışmak yüksek damlarda söylenen / ölümler aydınlık yarına ağıtmış / analar acılarına ağlar / dullar yaşlarında yanarmış / kim sorar kendini kırıp gülüşünde / bir ada ortasından kanarmış / seni böyle öldürmesem " (Yücel, 1986, 73).

74 Kuşağı şiirinin hâkim temlerinden başka biri de savaşız dünya özlemi, evrensel sevgi-barış ve kardeşlik duygusudur. Bunlar Hakkı Yücel'de de sıkça yankısını bulur. *Karşı Kıynın Sesi* şiirinde, "daha çok şeyler söylemiştin / en çok sevgi ve kardeşlik üstüne / paylaşmak üstüne mutluluğu ve ekmeği (...)" (Yücel, 1986, 13) ve *Akdeniz Martıları'*nda da, "geçin martılarım benim geçin / bulutlar yolculara yol verin / susar birgün yatağında akdeniz / martılar suya düşürün sevgimizi / dinsin artık derinde acının depresi" (Yücel, 1986, 61) dizeleri bu temin bariz örnekleridir.

2.2.2. Kıbrıs-Kıbrıslılık ve Akdeniz: Kıbrıs Türk edebiyat tarihi araştırmacıları Hakkı Yücel'in şiirini incelerken, 74 Kuşağı şairliğinden ziyade, onun Kıbrıs ve Akdenizli kimliğini-şiirini öne çıkarırlar: "Kıbrıs, Hakkı Yücel'in sadece yaşam felsefesini değil anılarını, duygularını ve sanat anlayışını da oluşturmuştur. Şiir, bu özelliklerin ifadesinde bir araçtır sadece Yücel'in kişiliğinde. Yaşamayı "alınımızda açan kutsal ve yaralı çiçek" olarak tanımlayan Yücel'in felsefesi gibi anıları da Kıbrıs kokacaktır. Lapta için "şair sözüne doymaz burada mısralar" derken soyut bir deyiş içinde somut bir anlatımı başarmıştır" (Nesim, 1986, 164).

Harid Fedai ise, "İmge dünyasının zenginliği içinde Kıbrıs sevgisini, izlenimlerini dile getirir. Silahların gölgesindeki ağustoshöceklerinin sesinde bile aşka dokunur, barış şarkıları okunur ona göre" (Fedai, 1997, 209) der.

Hakkı Yücel'in Kıbrıs-Akdeniz temasını incelerken, her şeyden önce vurgulanması lazım gelen bir nokta vardır: Şair, Kıbrıs'ın tarih ve coğrafyasını, mitolojisini, insanların yaşamını ve geleneklerini şiire taşıırken, adanın yakın tarihte yaşadığı savaşın acılarını, ölüm, göç ve bölünmenin ruhunda bıraktığı



travmayı bunlarla iç içe verir. Yani onun şiirindeki Kıbrıs ve Akdeniz çoğunlukla acı hatıraları telkin eder. Bu noktada Kıbrıs ve Akdeniz teması 74 Kuşağı izleği içinde de rahatlıkla değerlendirilebilir.

Hasretindir (s.45) adlı şiirde Akdeniz'in karakteristik ağacı "zeytin", Kıbrıs'a ait geleneksel bir davranış şekli olan "zeytin yaprağı tütsüsü", Ada'mızın "kır çiçekleri" ve Kıbrıs'la özdeşleşen mitolojik tanrıça "Afrodit" motifleri, "geçse de yıldızları kanlı suların / vurulmuşların acısıdır dağlarda kızaran / kurşuna giderken her düş açık siperde / hasretindir sığ uykuları / bir bıçak gibi kınından sıyrılan" dizeleriyle birleştirilerek, savaş ve ölümü çağrıştıran imgelere dönüştürülür.

Türk-İslâm kültüründe önemli bir yeri olan ve mezarlıkların sembolü de sayılan serviler, Kıbrıs'ta da Beşparmak ve Trodoslar'ın özgür ağacı, şehirlerimizin-coğrafyamızın yeşil süsü olarak kültürümüzde mühim bir yer kaplar. Hakkı Yücel, Kıbrıs'ın bu sembol ağacını *Selviler* şiirinde, çocukluğuna dair acı hatıralarla, savaş ve göçle anımsar:

"bizi anlatan bir dağ var
sızısını duyan bilincin
ayışığına tutulduğu yerde
göçmendi analar ömürleri denklede
vurduk dağa varamadık eteklerine
yuvamızı gölgesine gizlerdi - selviler -
(...)" (Yücel, 1986, 59).

Akdeniz Martıları şiiri ise Kıbrıs'ın tarih ve mitolojisine yapılan telmihlerle dikkati çeker. Şaire göre Kıbrıs'ı tarih boyunca idare eden Osmanlı ve İngiliz İmparatorlukları gibi devletler, Ada'nın esas sahipleri olan martılar ve Afrodit'e esaret ve mutsuzluktan başka bir şey getirmemiştir:

"(...)/ martılar / hani aşk demekti / her dalgada yorulurken akdeniz / kalyonlar toplar ve osmanlı sancağında / gövdesi yarılıp sömürge bayrağında / sislere gömülür yelkenlilerimiz / hani sevişirdi kumsallarda / isyanı çoğaltan kanlı kitap ki tarih / ebemkuşağı yaralı afrodit ve yalnız yüreklerimiz (...)" (Yücel, 1986, 60).

Lapta Kıyısında (s.53-54) ve *Ağustos Böcekleri* (s.62-63) şiirleri doğrudan doğruya Kıbrıs'ın coğrafyası ve tabiat varlıklarıyla ilgilidir. Lapta'nın sırtını dayadığı Beşparmaklar, eteklerini yalayan Akdeniz ve Ada'nın sevimli yaygaracıları ağustos böcekleri bu şiirlerin öznesi olarak, Yücel'e savaşı, silahları ve barış özlemine hatırlar:

"(...)
ince bir nakıştırdı sevdalar senle dokunur
akdeniz ve mavinin eteklerinde
silahlar gerilir gölgenizde
barıştırdı şarkınız mutlak okunur
(...)" (Yücel, 1986, 62).

Hakkı Yücel'in şiirinde "çiçekler" önemli bir motiftir. *Acı Sürgün* çiçekleri arasında ilk sırada, tartışmasız "yasemin" vardır. Onu karanfil, gül, nar çiçeği ve Kıbrıs'ın kır ve bahar çiçekleri takip eder. Yasemin çiçeği, ekseriyetle güzelliğin, saflığın ve masumiyetin sembolü olarak kabul edilir. Kıbrıs'ın geleneksel hayatında önemli bir yer kaplayan bu çiçek, aynı zamanda aşkı da ifade eder. Eski günlerin âşıklarının birbirlerine verdikleri en anlamlı hediye yasemin çiçeklerinden yapılmış kolyeler, bileklikler ve hurma dallarına dizilen yaseminlerdir. Buram buram Kıbrıs'ı ve sıcak yaz akşamlarını çağrıştıran yaseminler, "yaseminler dizilir hâlâ yaz akşamlarında" (s.56) diyen Hakkı Yücel'de tam manasıyla yankısını gösterir. Yücel'in pek çok şiirinde yer verdiği yasemin motifi, herhalde en güzel karşılığını *Yaseminler* başlıklı müstakil şiirinde bulur:

"bana kendini yazdıran çiçek / dövmesidir yârin boynunda aşkın / namlulara asılırdı bembeyaz her nöbet / barış zamanı dalında açılan / ve örülürken her gece o tatlı muhabbet / bana gençliğimi okuyan çiçek / çocuklar senden alırdı ismini / ve derde düşerdi analar / bavulunu hazırlarken her gurbet / gömleğimin yakasına sinedin / bir avuç hüznün bir avuç memleket / kendini acılara taşıyan çiçek / herşey mahkûmdu ve çekilirdi kürek / askerler ve mahpuslar voltasında / seni taşıırken kuşlar / öpüşürdü yapraklar arasında / kurumuş ve solmuş her hasret / adın sevdalar döşerdi / güz yağmurları ve ayrılıklarla gelen / sen gönüllerdeki gizemli çiçek / bu ada seninle değişecek / ya kurşun olup çekilecek / ya düğün olup saçılacak / ve ağaracak o bulanık su / yaseminler yaseminler açacak" (Yücel, 1986, 58).

Bu şiir için Ali Nesim (1986, 164), "Kıbrıslı olmayan bir şair için "yasemin" belki de sadece güzel bir çiçek veya sevgiliyi anımsatan bir simgedir; oysa Hakkı'da yasemin bir doğa, bir tarih ve bir kültür olmuştur" diyerek yerinde bir tespit yapar. Kıbrıs Türk şiirinde çok tekrarlanan bir motif olan yaseminin, günümüz kültür ve



edebiyatımızda barışın-birleşik Kıbrıs'ın bir sembolü hâline de dönüştürüldüğünü belirtmeden geçmeyeceğim.

Hakkı Yücel yasemin gibi "karanfil" çiçeği için de bir şiir yazar. Zira her çiçeğin temsilcisi olduğu bazı değerler vardır. Karanfil (kırmızı olanı, başka renkleri de olmakla birlikte en ünlüsü ve yaygını kırmızısıdır) ise mitolojik çağlardan bugüne dökülen masum kanın simgesidir. Tanrıça Artemis bir av sırasında, avını kaçırdığını düşündüğü flüt çalan masum çobanın gözlerini oyunca, toprağa düşen bu gözlerden kan kırmızısı iki karanfil açar. Günümüzde ölümlerde, savaş ve katliamlarda acıyı derinden paylaşmanın bir ifadesi olan karanfil, Yücel'in şiirinde de "kanlı Kıbrıs'ın" bir sembolüdür:

"hani bir damla kan düşer suya / ala boyanır mavinin gömleği / ya da bir ses vurur karşıdan dağa / bütün gökyüzü duyar aksini / dağa değil çiçeğe vurmıştu / karanfil koymuştu çiçek adını / suya değil ufka kanatlanmıştı / bulutlar kesmişti akını / soyundu sessiz bir ağaç / solan yapraklardan sancılı sürgünden / ateş karıldı kor bulundu yanan kömürden / bir kırılıcı çizdi umudun bayrağı / karanfil sen bir çiçektin / ölü toprak nasıl duysun kanını / açardın gençtin ve güzeldin / tomruğun silerdi eskinin figanını / dört elden kesildi göbeği / uzun bir şiirin sancılı sabahı / savaş geçti dostluk kaldı / karanfil rüyaların çiçekli durağı / sen ki yeşeren bir sevdadaydın / solan bir mevsimin yorgun göğsünde / kırıldın düştün dağıldın / adın şimdi hangi gecenin sesinde" (Yücel, 1986, 27).

Aşkın, sevginin çiçeği olan "gül", Hakkı Yücel'e de sevda dizeleri yazdırır: *"senden bana birşey kalsın / bu içlenmeler vaktinde / bir şarkıyı dinlerken / gül çiçeği sende açan / oynak bir kadın gülüşünde"* (s.57); *"erken soldu / alı mordan sevdası gülden açan çiçekler"* (s.33); *"gençken ve sevdalyken / gül mü demiştin yasemin mi / her şarkıda seni özlerken"* (s.18).

Nar çiçekleri ile bahar ve kır çiçekleri ise çoğu zaman aşkın ve Kıbrıs'ın sembolleri olarak kullanılır: *"bu nar çiçeği / kızılını aşktan ve acıdan damıtan"* (s.46); *"tek kişiyle varılan dağlarında / benzersiz kır çiçeği doğuran bereketin"* (s.51).

Su imgesi: "Anâsır-ı erbaa"dan yani evreni oluşturan dört temel unsurdan – hava, toprak, su, ateş – biri olan su, varoluş kaynaklarından olması hasebiyle insan hayatını doğrudan ilgilendirir. Su, psikoloji ve psikanaliz bilimlerinde, mitoloji, efsane, masal, hikâye, halk yaşamı ve inanç sistemlerinde pek çok anlam ifade eder. Suyun taşıdığı anlam-sembol ve imgeler arasında: hayat verme, saflık, temizlik, günahlardan arınma, yok edicilik-ölüm, yenilenme, değişim, bereket, kadınsılık, kadının bereket verici gücü-doğurganlık ve ana rahmi gibi unsurlar sayılabilir. Su, Kıbrıs Türk şiirinde de birçok şairin imge dünyasını zenginleştiren bir kavramdır. Kıbrıs, dört tarafı Akdeniz ile çevrili bir ada olduğundan, şiirimizde su imgesi çok defa deniz-Akdeniz kavramında karşılığını bulur. Akdeniz, şairlerimizin duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştiren temel metaforlardan, imge kaynaklarından biridir. Şiirimizde Akdeniz, suyunun saflığı-berraklığı, mavi rengi, kıyıları, beyaz köpükleri ve hırçın dalgalarıyla mücadele ve direniş, umut ve özlem, alın teri ve emek gibi anlamlarda kullanılırken, çok yoğun olarak da mitolojik çağlarla ve özellikle Afrodit ile bağlantılı ele alınır.

Hakkı Yücel'in şiirlerinde su imgesi, şairin poetikasının bir parçası olarak birçok şiirinde yer alır. Şairin, *Akan Su*, *Giden Geminin Ardından*, *Karşı Kıynın Sesi*, *Lapta Kıyısında*, *Akdeniz Martuları* gibi şiirlerinin isminde su imgesi açıkça görülür. Ayrıca şunu da söylemek gerekir, şiirlerinin yanı sıra, su ve deniz unsuru Hakkı Yücel'in hayatında da mühim bir yer kaplar. Kızının adını "Deniz" koyan şair, *Acı Sürgün* kitabını ona ithaf etmiş ve burada *Kızım'a* başlıklı bir de şiir yayımlamıştır:

"artık her sabah duasında / ve her salı şafağında / bütün doğurgan mevsimlerin / bir kızım olacak adı deniz / ve her deniz / damar olup akacak / çiçekler yağdıracak / yalnız bir ağacın dallarına" (Yücel, 1986, 20).

Yücel'in şiirindeki su, hareketsiz, durgun-dingin bir su değildir; bilakis akan, coşan, köpüren hareketli bir sudur. O, durgun denizi, göl ve havuzları değil; akan suları, coşkun Akdeniz'i şiire taşır. Bunu herhalde şairin hayatı ve bilinçaltında sakladığı izlerle açıklamak mümkündür. Savaş, hareket ifade eden bir olgudur. Kıbrıs'ın uzak ve yakın tarihi ise hep savaşlara/çatışmalara sahne olmuş, bunun bir getirisi olarak da halkımızın kolektif şuuraltı "kaçış-göç-savunma-saldırı" gibi hareketli kavramlarla kodlanmıştır. Hakkı Yücel'in çocukluğu ve gençliği de Rum-Türk silahlı çatışmalarının doruk noktasına ulaştığı ve nihayete erdiği "1963-74" döneminde geçer. Dolayısıyla şairin belleği savaşın kötü anıları ve izleriyle doludur. Bu izlerde kendisinin ve sevdiklerinin hayatta kalabilmesi adına ya da vatan savunması için, sürekli bir hareketin varlığı sezilir. Yer değiştirme-göç, balkonların-pencerelerin kum torbalarıyla kapatılıp savunma tedbirlerinin alınması, cepheye ve nöbete gidiş-gelişler, karşılıklı kurşunların sıkılması, akan ve dökülen kanlar, denizden çıkan askerler hep hareket kabilinden eylemler olup şairin dize, sembol ve imgelerinde açık ve gizli yer alır.

Savaşın yanı sıra Yücel'in şiirindeki hareket unsurunun ikinci bir sebebi daha olduğunu sanıyorum. Daha evvel de zikrettiğim üzere, babasının memuriyetinden dolayı Yücel'in çocukluğu ve ortaöğrenim



tahsili çeşitli köy ve şehirlerde geçer. Bu devrenin ardından da onun İstanbul günleri başlar. Şairin şahsî hayatındaki devamlı gidiş-gelişler mutlaka bilinçaltını etkilemiş olmalıdır. Bu durumun bazı ilmî inceleme yöntemlerinde de ele alındığını burada hatırlatmakta yarar vardır. Söz gelimi, edebiyat coğrafyası (geoliterer) tetkiklerinden biri olan “Akdeniz-adalılık” incelemelerinde adalardaki “yola çıkma, yol alma, yolculuklar” önemli bir yer kaplar. Bütün bunlara dayanarak Yücel’in şiirindeki su imgesi ile Akdeniz’in durgun olması beklenemezdi.

Şairin su imgesini belki de en güzel kullandığı şiirlerinden biri *Akan Su*’dur. Daha ilk dizelerden itibaren “yaşadık / akan suyun aynasında çırpınan / büyük bir hatıradadır” (s.6) diyen şair, su ve hayat arasında ilişki kurarak hayatın ve anların su gibi akıp geçtiğini söyler. Yücel’in bu büyük şiirinde su imgesi pek çok dizede geçerek, baskın bir motif şeklinde kullanılır. Final dizelerinde de yine hayatın su misali aktığı vurgusu yapılır: “(...) sudur serüven akar / şiir olur yüreklerde yazılır / tarih olur acılara kazınır / hiçbir yolun sonu yoktur / kendini sorgulayan adsız iklimde / kanarken yalnız acısından ve yalnız acısından yaşamak / gölgeler kayarken bir yıldızdan engin denize” (Yücel, 1986, 10).

Giden Geminin Ardından şiirinde su/deniz ile yolculuk-gidiş-ayrılış arasında ilgi kurulmuştur. Burada deniz imgesi sonsuzluk duygusunu telkin eder: “(...) / herşey olabilir / yağmurlar ve fırtınalarla yorulan / meçhul yolculuğun / karanlık gemisinde / yüzün resmimi unutabilir / yüreğim düşebilir kuzey denizine / iyice bak ve son kez / yolculuklar karanlığa sıkılan kurşun gibidir / vukuatı bilinmez hiçbir enlemden / söylenecek bir söz olmalı / rotası çizilmeyen gecede / seveda yaşamak ya da ayrılık üzere / sisi gördüğü ufukların / çağırın ses indi köpüklere / ve dedi ki: / ey kendini arayan yolcu / bırak gövdeni denize ” (Yücel, 1986, 12).

Hakkı Yücel, *Aşkların Seher Yeli* adlı şiirinde su/deniz ile aşk imgesini birlikte ele alır:

“onu bir suya bıraktılar
aktı her dalgada kırılarak
gözlerini bir kıyıda buldular
aşkın seher yelinde islanarak”

(Yücel, 1986, 11).

Bize Ne Kalır şiirinde de aşk tarifini yaparken su ile ilgi kurar :

“(...)
aşk nedir su
doğar çiçek açar
büyür acı kusar
ölür gizi kalır
(...)” (Yücel, 1986, 15).

Su kavramı *Bir No’lu Hücre* şiirinde “özgürlük” imgesine dönüşerek yeni bir anlam kazanır. Burada özgürlüğü elinden alınmış bir insanın duyguları bahis konusu edilir. Bu kişi, hapsedildiği hücrede özgür olan tek şeyin akan su – ki bu ancak musluktan akan su olması gerekir – olduğunu söyler: “sürgülüdür yavrum / akan suyun sesinden başka herşey / (...) / akan suyun sesinden başka herşey / kelepçede” (s.21-22).

Hakkı Yücel’de su/deniz imgesi, aynı zamanda “savaş-acı-kan ve gözyaşı”nı da sembolize eder. Şairin denize olumsuz anlamlar yüklediği bu tarz kullanımlarda Kıbrıs’taki kanlı günlere telmih edilir. Su/deniz unsurunun olumsuz bir şekilde ele alınması 74 Kuşağı ile Kıbrıs Türk şiirine girer. Böylece çağdaş Kıbrıs Türk şiirinde su/deniz imgesinin anlam katmanları genişler. Hakkı Yücel savaşın olumsuz etkisine, anlamsızlığına dikkat çekmek amacı ile Akdeniz için sık sık “acılı deniz”, “karanlık deniz”, “bulanık su”, “kanlı su” gibi menfi çağrışımlar yapan ifadeler kullanır: “dalgaları kanlı bir dünyayı taşıyan deniz” (s.42), “geçse de yıldızları kanlı sularından” (s.45), “işte nah bu coğrafya / dört yanı acılı deniz” (s.48), “ve ağaracak o bulanık su / yaseminler yaseminler açacak” (s.58), “akıtın acıların sağanağında / bütün karanlık denizlere” (s.68).

2.2.3. Acı Sürgün yahut Yeni Bir Başlangıç / İstanbul : Hakkı Yücel’in şiirindeki üçüncü ana izlek İstanbul’dur. İstanbul, şairin hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. 1970 yılında üniversite eğitimi için gittiği İstanbul’da sanat hayatının ilk ciddi adımlarını atar. Uzun yıllar yaşadığı bu şehir Yücel’in belleğinde tatlı ve acı anılar barındırır. Bu anılar arasında pek çok şiirine de akseden en önemli olay, hiç şüphesiz 12 Eylül 1980 darbesi ve ardından gelen tutukluluk günleridir. 12 Eylül, şaire Kıbrıs’taki savaştan sonra ikinci büyük travmayı yaşatan önemli bir hadisedir.

Hakkı Yücel için İstanbul, henüz 18-19 yaşlarında bir delikanlıyken ailesini ve memleketini ardında bırakarak geldiği bir sürgün yeridir âdeta. Bir yazısında “Kıbrıs geride bitmeyen bir özlem ve yaralı bir ülke olarak kalıyor” (Yücel, 15 Şubat 2004, www.kibrispostasi.com) diyen şair, o günlere dair duygularını belirtir. *Akan Su* adlı şiirinde ise bu duygularını dizelere döker: “(...) / açıldı önümde onsekizimden sonra / adı



konmamış bir roman gibi -istanbul- / yeni bir uçurum yarıldı yolculuğumda / seni denizinden sevdim önce -istanbul- / çünkü bizim oralar gibi gelirdi / bir martı suya değince / ve yapışkan her yaz gecesinde / işte derdim karşımda -girne- / seni böyle severdim sen ki sadece kendine benzerdin / zor gelirdi gurbet / kendi yalanıma gülerdim” (Yücel, 1986, 8).

Bu dizelerde şairin gurbet duygusu açıkça hissedilirken, İstanbul’un coğrafi varlıkları (deniz) ve iklimine ait hususiyetler (sıcak ve nemli yaz akşamları) de dile getirilmiştir. Şiirin devamında İstanbul, şairin ruhî ve sosyal portresiyle birleştirilerek tasvir edilir. Bu bölümde Yücel’in İstanbul’a bakış tarzını yansıtan “istanbul” nazlı açan sürgün çiçeği” (s.8) dizesi dikkati çeker. Hem olumlu (nazlı, çiçek) hem de olumsuz (sürgün) çağrışımlar uyandıran bu imajlar şairin İstanbul’a bakışını özetler gibidir.

Kış Şiiri’nde ise yağmurlu bir İstanbul gününde şairin yalnızlık ve hüznün duyguları ön plana çıkar : “aylardan kasımdı / seller alıp götürmüştü istanbulu / baktım geçen kuşun ardından / gökyüzü kırık bir daldı / (...) / dayadım başımı cama / bulutların ortasında bir dünya / uğultusu yokuşa tırmanıyordu / düşenler ve geçenler vardı hala” (Yücel, 1986: 38).

Öğrencilik günlerinden itibaren sol ideolojiye bağlanıp bu yolda mücadele vermiş olan Yücel, 12 Eylül’ün ardından 1981’de tutuklanır. On-on beş gün 1’inci Şube’de sorgulanan ve işkenceye de maruz kalan şair, daha sonra ünlü Selimiye Kışlası’nda hapsedilir. Burada da bir müddet kaldıktan sonra mahkemeye sevk edilir ve serbest bırakılır. Bu yaşananların sanatçının ruhunda derin izler bıraktığı muhakkaktır. Hakkı Yücel, 12 Eylül darbesinin ruhunda açtığı yaraları *Bir No’lu Hücre, Unutmadım ve Beşinci Koğuştan* adlı şiirlerinde işler.

Şair, evinden, eşinin ve kızının yanından askerler tarafından palas pandıras alınışını çok çarpıcı bir biçimde tasvir eder: “(...) / çevrildi üzerimize namlular birden / herbiri karanlık bir dehliz / duruyorduk öyle sen ben ve deniz / senin gözlerinde bir soru vardı unutmadım / hangi orduyduk ki biz / silâhlarımız ve tüm ikmalimiz / kitaplarımız ve rüyalarımızdı / yüreğin susmasını bildi yine de / (...) / heryeri aradılar ve herşeyi / mektuplarına el attılar sana yazdığım / sevdalı günlerimizin o aydınlık resmine / ya kızımız ya o körpe çığlık hiç unutmadım / ölsem son görüntüsü olurdu bakışlarımın / (...) / öyle geldiler bir karabasan gibi / sözü boğmak istediler sazı kırmak istediler / (...) / kitaplarını aldılar ve şiirlerimi / gözlerimizin kavuştuğunu görmediler / beni götürdüler ayrıldık / ayrılık kavuşmanın şiddetidir bilmediler / beni götürdüler -kimi götürdüler- / ellerime kelepçe vurdular / yüreğimden bir günün ismi kaldı unutmadım” (Yücel, 1986, 35-36).

Beşinci Koğuştan adlı diğer bir şiirinde ise, hücrede yaşadığı ve unutmadığı acıları bir bir sıralayıp trajik bir duygu yakalamışken, şiirin sonunda beklenmedik hafif bir mizahla okuru şaşırtmaktan da geri durmaz:

*“herşeyi unutabilirim o öldüren
karanlığı
işkenceyi
yalnızlığı
aramızda örülen ve bilinen
acıyı
öfkeyi
tuzağı
silinir belki o mart ayazı
bakışlarımdan
yüreğimden
tırnağımdan
nasıl unutabilirim bana
zulada
gönderdiğin
sigarayı” (Yücel, 1986, 39).*

Sonuç

Hakkı Yücel, 1980’lerin başından bu yana çağdaş Kıbrıs Türk şiirinde adını duyuran, kendine özgü şiiri ve *Acı Sürgün* kitabıyla, ayrıca gazete ve dergilerde kaleme aldığı düşünce yazılarıyla da tanınan bir şairimizdir. Şiir serüvenine “74 Kuşağı” olarak tanımlanan dönemin genç Kıbrıslı Türk şairler grubu ile başlayan Hakkı Yücel, bu grubun şiir anlayışı olan sosyalist gerçekçilikten yola çıkarak savaş karşıtı bir söylem geliştirir. Onun şiirinde Kıbrıslılık, savaş karşıtlığı, hümanizm, anti-emperyalizm, anti-militarizm gibi simgesel öğeler ile Kıbrıs’ta 1974’te yaşanan dram hâkim unsurlar olarak gözükür. Şair, Kıbrıs’ın tarih ve coğrafyasını, mitolojisini, insanların yaşamını ve geleneklerini şiire taşırken, adanın yakın tarihte



yaşadığı savaşın acılarını, ölüm, göç ve bölünmenin ruhunda bıraktığı travmayı bunlarla iç içe verir. Yani onun şiirindeki Kıbrıs ve Akdeniz çoğunlukla acı hatıraları telkin eder. Ayrıca şairin İstanbul günleri ile 1980 askeri darbesi de *Acı Sürgün* şiirleri içinde önemli yer tutan diğer temalarıdır. Yücel'in şiirinde Kıbrıs'ın kanlı tarihinin hüznü saklıdır. Şairin pek çok şiiri, Kıbrıs'ta Rum ve Türk toplumları arasında yaşanan çatışmalar sebebiyle korku ve acıyla doludur. Ruhunda derin yaralar açarak izler bırakan bu acılı geçmiş, Hakkı Yücel'le beraber öteki 74 Kuşağı şairlerinin de temel beslenme kaynaklarından biridir.

Hakkı Yücel'in şiirinde "çiçekler" önemli bir motiftir. *Acı Sürgün* çiçekleri arasında ilk sırada, "yasemin" vardır. Onu karanfil, gül, nar çiçeği ve Kıbrıs'ın kış ve bahar çiçekleri takip eder. Yasemin çiçeği, çoğunlukla güzelliğin, saflığın ve masumiyetin sembolü olarak kabul edilir. Kıbrıs'ın geleneksel hayatında önemli bir yer tutan bu çiçek, aynı zamanda aşkı da ifade ederek en güzel karşılıklarını Yücel'in dizelerinde bulur.

Savaş ve savaşla birlikte gelen acılar, göç, hüznün, anılar (özellikle çocukluk ve İstanbul günleri), aşk ve özlem temalarının egemen olduğu lirik şiirlerinde Yücel, biçimsel olarak serbest tarzı benimser. Belli bir uyak düzenine uymayan, kimisi çok uzun tutulmuş, kimisi basamak/merdiven biçiminde kimisi de düzyazı şiir şeklinde düzenlenmiş olan bu şiirlerde, yazım kuralları ile noktalama işaretlerine uyulmadığı da belirtilmelidir. Yücel'in şiirinin dikkati çeken başka bir özelliği ise 74 Kuşağı'na has farklı ve orijinal imgeler kullanarak, İkinci Yeni şairleri gibi çok anlamlı/katmanlı bir yapı oluşturmasıdır. Gerek yapı gerekse içerik özellikleriyle Hakkı Yücel şiiri, Kıbrıs Türk edebiyat tarihinde kendine haklı bir yer edinmiş güçlü bir şiirdir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (2009). *Şiir Tahlili / Teori-Uygulama*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aşk Şiirleri Antolojisi (2018). Yay. Haz. Tamer Öncül. Lefkoşa: Kıbrıs Sanatçı ve Yazarlar Birliği Yayını.
- Atun, Suna (2010). *Kıbrıs Türk Edebiyatı*. Gazimağusa: SAMTAY Vakfı Yayınları.
- Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği* (1988). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ezilmez, Hüseyin (2018). Kıbrıs Türk Şiirinde 74 Kuşağı ve Savaş Karşıtı Söylem. *Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Edebiyatçıları, Üçüncü Uluslararası KIBATEK Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Edebiyatçıları Sempozyumu Bildirileri, 5-6 Mart 2018-KKTC*. (c.1, ss.383-407). Yay. Haz. İsmail Bozkurt, Nihal Ağan Solak, Hüseyin Ezilmez. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Edebiyatı Araştırma ve Tanıtma Projesi Yayını.
- Fedai, Harid (1997). Kıbrıs Türk Edebiyatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı*. (c.9, ss.183-464). Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günümüz Kıbrıslı Türk Şiirinden 20 Şair* (2008). Yay. Haz. Fikret Demirağ. İstanbul: Yasakmeyve Yayınları.
- Kansu, Mehmet (1999). 1960'lı Yıllardan İtibaren Ada'daki Siyasal Gelişmelerden Etkilenen ve Değişen Kıbrıs Türk Şiiri'ne İlişkin Kısa Değirmeler. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998*. (c.3, ss.179-184). Yay. Haz. İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, Mehmet Kansu. Gazimağusa: DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1996). *Şiir Tahlilleri-2 / Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kıbrıs Türk Edebiyatı II. Kitap* (2006). İstanbul: Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Kıbrıs Türk Edebiyatı - Başlangıçtan Bugüne -* (1989). İstanbul: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Modern Kıbrıslı Türk Edebiyatı Dizisi: Şiirler / Poetry* (2009). Yay. Haz. Suzan Yılmaz. Girne: Freebirds Yayıncılık.
- Naldöven, Filiz (2015). Savaşın Kıbrıs Türk Şiirine Yerleşimi. *Arka Bahçe, Edebiyat ve Kültür Dergisi*. Lefkoşa: Khora Yayınları, S.6 s.8-10.
- Nesim, Ali (1986). *Kıbrıs Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. Lefkoşa: Gelişim Ofset.
- Serdar, Gülgün (1996). Çağdaş Kıbrıs Türk Şiiri. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı V*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.379-417.
- Serdar, Gülgün (2000). *Şairlerimiz-Şiirlerimiz / Geçmişten Günümüze Kıbrıs Türk Şiiri*. Lefkoşa: Ateş Matbaacılık.
- Turan, Metin (1999). Çağdaş Kıbrıs Türk Şiirinde Ortak Ana Temalar. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998*. (c.3, ss.185-194). Yay. Haz. İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, Mehmet Kansu. Gazimağusa: DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yaşın, Mehmet (1994). *Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşın, Neşe (2015). 74 Kuşağı'nın Altından Geçmek. *Arka Bahçe, Edebiyat ve Kültür Dergisi*. Lefkoşa: Khora Yayınları, S.6, s.16-18.
- Yazıcı, Vedat (2000). Çağdaş Kıbrıs Türk Şiirinde Barış İzleği. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*. (c.2, ss.407-418). Yay. Haz. İsmail Bozkurt. Gazimağusa: DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yılmaz, Zübeyir ve Ramazan Okumuş (1992). *Kıbrıs Türk Şiiri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, Hakkı (1986). *Acı Sürgün*. Lefkoşa: Yasemin Yayınları.
- Yücel, Hakkı (2004). *Hakkı Yücel / Künye*. 15 Şubat 2004: (www.kibrispostasi.com), (Erişim: 30/08/2018).
- Yücel, Hakkı (2005). Babil Kule. *Öteki-siz / Ülke Edebiyatları-2 Kıbrıs*, İstanbul: Can Matbaacılık. S.2005/1, s.85.
- Yücel, Hakkı (2017). An'ın Şiirleri / on-onbir. *İnsan-Zaman-Mekan / Kıbrıslı Aydının Düşün Sanat Yazın Dergisi*, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Sanatçı ve Yazarlar Birliği Yayını, S.11, s.97.
- Yücel, Hakkı (2018). Hakkı Yücel'le Dilin Sınırları. *Uçsuz / Edebiyat ve Eleştiri Dergisi*, Lefkoşa: Söylem Matbaa, S.2, s.53-56.